ADABIYOTDA TABIAT VA INSON UYG'UNLIGI MASALASI

(Shukur Xolmirzayev hikoyalari misolida)

Ulashova Muxlisa Xalmurod qizi
Termiz davlat pedagogika instituti
2-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiyotda inson va tabiat uyg'unligi masalasi badiiy-estetik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar badiiy asarlarda qanday ifodalanishi, tabiat tasvirining inson ruhiyati, ichki kechinmalari hamda hayotiy qarashlari bilan uzviy bog'liqligi yoritiladi. Shuningdek, adabiy matnlarda tabiat obrazining nafaqat tasviriy unsur, balki muhim badiiy vosita sifatida xizmat qilishi, uning ramziy ma'no kasb etishi ochib beriladi. Maqolada inson va tabiat uyg'unligining estetik, falsafiy hamda axloqiy jihatlari tahlil qilinib, bu uyg'unlikning zamonaviy adabiyotdagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: inson, tabiat, uyg'unlik, badiiy talqin, estetik tafakkur, tabiat tasviri, inson ruhiyati, ramziylik, adabiyot, falsafiy qarashlar.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема гармонии человека и природы в художественной литературе с эстетико-художественной точки зрения. Освещаются особенности отражения взаимоотношений человека и природы в литературных произведениях, а также их связь с внутренним миром, психологическим состоянием и мировоззрением человека. Особое внимание уделяется роли образа природы как не только изобразительного элемента, но и важного художественного средства, обладающего символическим значением. В статье анализируются

эстетические, философские и нравственные аспекты гармонии человека и природы, а также обосновывается её значение в современной литературе.

Ключевые слова: человек, природа, гармония, художественная интерпретация, эстетическое мышление, образ природы, психология человека, символизм, литература, философские взгляды.

Abstract: This article examines the issue of harmony between humans and nature in literary works from an aesthetic and artistic perspective. It explores how the relationship between humans and nature is represented in literature and highlights its connection with human psychology, inner experiences, and worldview. Particular attention is paid to the role of nature as not merely a descriptive element but as a significant artistic device with symbolic meaning. The study also analyzes the aesthetic, philosophical, and ethical aspects of human–nature harmony and substantiates its importance in contemporary literature.

Keywords: human, nature, harmony, artistic interpretation, aesthetic thinking, image of nature, human psychology, symbolism, literature, philosophical views.

Inson va tabiat o‘rtasidagi munosabat azaldan adabiyotning muhim va dolzarb mavzularidan biri bo‘lib kelgan. Badiiy adabiyotda tabiat nafaqat voqea sodir bo‘ladigan makon yoki tasviriy fon sifatida, balki inson ruhiyati, ichki kechinmalari va hayotiy qarashlarini ifodalovchi muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Shu boisdan ham inson va tabiat uyg‘unligi masalasi adabiyotshunoslikda estetik, falsafiy hamda axloqiy jihatlar bilan chambarchas bog‘liq holda o‘rganiladi.

Xolmirzayev hikoyalarida tabiat manzaralari qahramonning ichki dunyosini yoritishda markaziy rol o‘ynaydi. Fasllarning o‘zgarishi, ob-havo hodisalari va

atrof-muhit tafsilotlari qahramonning kayfiyati va hissiyotlarini ifodalaydi. Sovuq yoki yomg'irli manzara qahramonning ichki iztirobini, yorqin va osoyishta tabiat esa ruhiy tinchlik va uyg'unlikni bildiradi. Shu tarzda tabiat va qahramon ruhiyati o'rtasida bevosita poetik aloqalar yuzaga keladi va o'quvchi qahramonning ichki kechinmalarini yanada teran his qiladi.

"Uyning ustida Boysuntog'ning musaffo osmoni osilib turar, uning orqa tomonida to'lqinsimon sarg'ish adirlar tog' tarafga emaklab ketgan, adirlar ortida esa chag'ir toshli qirlar va ular orqasida mol podalariga o'xshab archazor qoplagan tog' ko'rinar edi. Tog'ning osmonga qadalgan o'rkachlarida parquv bulutlar suzib yurar, ular toğ bilan zangori osmonni bir-biriga qo'shib turganga o'xshar edi".[1:75]

Aslida, Xolmirzayev qissalaridagi tabiat tasvirlari inson ruhiyatini nafaqat aks ettiradi, balki uni shakllantiruvchi muhit sifatida ham xizmat qiladi. Qahramonning kayfiyati va tabiatning holati o'rtasidagi uyg'unlik adabiyotshunoslikda insonning ichki dunyosi bilan tabiiy muhit o'rtasidagi simbioz sifatida talqin qilinadi.[2:68]

O'zbek adabiyotida ushbu masala o'ziga xos badiiy talqinini topgan bo'lib, ayniqsa Shukur Xolmirzayev ijodida inson va tabiat munosabatlari chuqur va ta'sirchan ifoda etilgan. Yozuvchi hikoyalarida tabiat tasviri oddiy dekorativ unsur emas, balki qahramon ruhiyatini ochib beruvchi, uning ichki kechinmalarini aks ettiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Tabiat manzaralari orqali insonning ma'naviy olami, hayotga bo'lgan munosabati va ichki ziddiyatlari yoritiladi. Uning "Kulgan bilan kuldirgan" (1972) hikoyasida Shukur Xolmirzayev vatan go'zalligi, boyligi, umuman, tabiatga befarq bo'lmagan, uni sevuvchi kishilarni tashvishga solayotgan − tabiat boyliklarini asrash masalasini ilgari suradi va bu masalaning

mohiyatini oddiy bir voqea tasviri orqali ko‘rsatadi. “*Axir, kakliklar, parrandalar – bizning boyligimiz, tabiatimizning ko‘rki-ku, shunday emasmi? Biz maktab bolalariga, qushlarni sevinglar, ardoqlanglar, deb o‘rgatamiz. Bahorda qushlar in qo‘yib, bola ochsin deb o‘quvchilarga yashik yasashni o‘rgatamiz. Bu narsani matbuotimiz ham targ‘ib qiladi. Qolaversa, tabiatni qo‘riqlash asrimizning muhim masalalaridan biri bo‘lib qoldi. Bundan xabaringiz bordir, albatta...”*.[3:100]

“Kulgan bilan kuldirgan” hikoyasida bosh qahramon tog‘dagi kakliklar haqida qayg‘uradi, bir-ikki qushni emas, umuman, hududdagi barcha qushlarni qahraton ayozdan omon chiqarib olish g‘amini yeydi. “Jarga uchgan odam”da esa o‘zi tabiat va uni asrash xususida film yaratmoqchi bo‘lgan kinorejissyor butun boshli ayiqni o‘ldirib ikki bolasini yetim qilgani uchun tegishli tashkilotlar tomonidan emas, oddiy bir tabiat jonkuyari qo‘lida ayovsiz jazolanadi.[4:1054].

Shuningdek, o‘zbek va jahon adabiyotining boshqa namoyandalari ijodida ham inson va tabiat uyg‘unligi turlicha badiiy talqin etilgan. Masalan, Abdulla Qahhor asarlarida tabiat ko‘pincha ijtimoiy hayot bilan uyg‘un holda tasvirlansa, Chingiz Aytmatov ijodida tabiat insoniyat taqdiri bilan bevosita bog‘liq holda, falsafiy va ramziy ma’noda yoritiladi. Jahon adabiyotida esa Ernest Haminguey kabi yozuvchilar asarlarida inson va tabiat o‘rtasidagi kurash, uyg‘unlik va muvozanat masalalari o‘ziga xos badiiy ifodasini topgan.

Tabiat va inson o‘rtasidagi aloqalar juda kompleks va ko‘p qirralidir. Ular o‘zaro ta’sir va qarama-qarshiliklarga boy bo‘lib, insonning tabiatga bo‘lgan munosabati uning hayoti, madaniyati va qarashlariga katta ta’sir ko‘rsatadi. Tabiat insonning ruhiy holati, ijtimoiy ahvoli va iqtisodiy faoliyatini shakllantiradi, shuningdek, insonning o‘zini tabiatda qanday his qilishi va unga qanday munosabatda bo‘lishi uning hayot tarziga ta’sir qiladi. Bu aloqalar o‘zgaruvchan va

doimiy ravishda rivojlanib boradi, chunki insonning ehtiyojlari va tabiatga bo'lgan ta'sirlar bir-biriga bog'liq holda o'zgaradi. Inson tabiiy olamning bir qismi bo'lib, uning qonunlari va tabiiy jarayonlari bilan uzviy bog'liqdir. Shu bilan birga, inson tabiatdan turli xil foydalar olishga intiladi: oziq-ovqat, yoritish, iqlim, tabiiy resurslar va boshqa ko'plab narsalar. Biroq, insonning tabiatga bo'lgan ehtiyojlari va istaklari ba'zan tabiat bilan ziddiyatga olib keladi. Adabiyotda ushbu ziddiyatlar ko'pincha insonning tabiiy olam bilan muvozanatini yo'qotishi, tabiiy resurslarni ishg'ol qilishi va natijada ekologik falokatlarga olib kelishi kabi mavzularda ko'rsatiladi [5:47].

Adabiyotda inson va tabiat uyg'unligi masalasi ko'pincha qarama-qarshilik va muvozanat birligida namoyon bo'ladi. Inson tabiatning ajralmas qismi sifatida tasvirlansa-da, ayrim hollarda u unga qarshi turuvchi kuch sifatida ham gavdalanadi. Shu nuqtai nazardan, badiiy asarlarda tabiat faqat tashqi muhit emas, balki insonning ichki dunyosi bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab badiiy tizim sifatida talqin etiladi. Ayniqsa, Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tabiat qahramon ruhiyati bilan parallel holda rivojlanadi: sokin tabiat manzaralari inson qalbidagi osoyishtalikni ifodalasa, keskin va o'zgaruvchan holatlar ichki ziddiyat va iztiroblarni aks ettiradi.

Bu jihat boshqa adiblar ijodida ham turlicha ko'rinish oladi. Masalan, Chingiz Aytmatov asarlarida tabiat ko'proq umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'lanib, insoniyat taqdirining ramziy ifodasiga aylanadi. Unda tabiatga nisbatan beparvolik yoki zo'ravon munosabat jamiyat inqirozining belgisi sifatida talqin qilinadi. Shu bilan birga, Abdulla Qahhor ijodida tabiat insonning kundalik hayoti, turmush tarzi va ijtimoiy muhit bilan uyg'un holda berilib, realizm asosida yoritiladi.

Umuman olganda, adabiyotda inson va tabiat uyg'unligi masalasi nafaqat estetik zavq uyg'otuvchi tasvir vositasi, balki insonning o'zligini anglash, borliq bilan munosabatini belgilash va ma'naviy kamolot sari intilish jarayonini aks ettiruvchi muhim badiiy-falsafiy kategoriyadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xolmirzayev Sh. Saylanma 1-jild. −Toshkent: Sharq nashriyoti, 2006
2. Yo'ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari.–Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
3. Xolmirzayev Sh. Saylanma 1-jild. −Toshkent: Sharq nashriyoti, 2006
4. Tavaldieva G. N. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tabiat va inson munosabatlarining badiiy talqini, Academic Research in Educational Sciences, 2020, № 4.
5. Альтшуллер М.Г. Между двух царей: Пушкин в 1824-1836 гг. – СПб.: Академический проект, 2003. – 350 с. – (Современная западная русистика; т. 47).
6. Shukur Xolmirzayev. Saylanma.1–2-jildlar. –Toshkent: Sharq nashriyoti, 2006.
7. Qo'shjanov M. Adabiyot nazariyasi.–Toshkent: Tafakkur, 2005.
8. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.
9. Zafariddin Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.
10. Dilshoda, A. (2025). MUHAMMAD YUSUF IJODINING ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O 'RNI. Global Science Review, 1(1), 388-392.

11. Xurramovna, Q. G., & To'raqulovna, D. M. (2025, December). "FARHOD VA SHIRIN" DOSTONIDAGI ONOMOSTIK BIRLIKLARNING BADIIY-POETIK AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION.* (Vol. 1, No. 5, pp. 58-61).

12. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.

13. Farida, X., To'xtayeva, D., Murtazayeva, M., & Abdurahmonova, D. (2025). SAB'AI SAYYOR" DOSTONINING BOBLARI BO'YICHA TAVSIFI. *Shokh Articles Library*, *1*(2).